

AMERIKA, DANMARK OCH AMERIKANISERINGEN

Søren Hein Rasmussen & Rasmus Rosenørn (red.): *Amerika i dansk kulturliv 1945-75*, Odense: Syddansk Universitetsforlag 2010

Nils Arne Sørensen (red.): *Det amerikanske forbillede? Dansk erhvervsliv og USA, ca. 1920-1970*, Odense: Syddansk Universitetsforlag 2011

Dorthe Gert Simonsen & Iben Vyff (red.): *Amerika og det gode liv. Materiel kultur i Skandinavien i 1950'erne og 1960'erne*, Odense: Syddansk Universitetsforlag 2011

De tre antologierna är sprungna ur forskningsprojektet "Amerikansk på dansk: Amerikaniseringsprocesser i Danmark 1945-1947", finansierat av Forskningsrådet for Kultur og Kommunikation, och ur en konferens vid Syddansk Universitet 2008, "Amerikansk på dansk". Många medverkande är historiker, men här förekommer även litteraturvetare, konstvetare, filmvetare, etnologer och andra. Fokus ligger på Danmark, även om *Amerika og det gode liv* också indrager Norge och Sverige.

Artiklarna skildrar danska Amerikabilders och amerikanska förebilders roll för efterkrigsdecenniernas kulturdebatt, 1960-talets protestsång, veckopressen, lanseringen av Fordbilar i Danmark, detaljhandelns förändring, de danska socialdemokraternas världsbild, svensk raggarkultur, köksdesign och till och med danska kokböckers urval av recept samt mycket annat.

NÅGRA VIKTIGA BEGREPP

De medverkande delar en grundläggande syn på amerikanisering som ett möte mellan olika kulturer, som inte heller själva är några monoliter. "... '[A]merikanisering' handler om overførsel af amerikanske varer, viden, værdier og normer, teknologier, organisationsformer og institutioner til andre lande..."¹ Detta är också den vanliga uppfattningen bland forskare idag. Mottagarkulturerna lånar emellertid inte det amerikanska i oförändrad form utan anpassar det till egna traditioner och seder. Detta skiljer sig från två andra definitioner av amerikanisering som fortfarande förekommer i en del sammanhang. Dels har amerikanisering definierats som en "kulturimperialism" varigenom USA i kraft av sin

¹ Nils Arne Sørensen: "Det amerikanske forbillede?", i Nils Arne Sørensen (red.): *Det amerikanske forbillede? Dansk erhvervsliv og USA, ca. 1920-1970*, Odense: Syddansk Universitetsforlag 2011, s. 9.

ekonomiska och politiska styrka påtvingar andra länder och samhällen sin egen kultur. För danskt vidkommande präglar denna uppfattning en äldre studie som *Amerikanisering af dansk kulturliv i perioden 1945-58*.² Dels har amerikanisering identifierats med modernisering som sådan; benämningen "amerikanisering" skulle vara uppkommen bara därför att USA varit det modernaste landet i världen, där det moderna manifesterat sig tidigare än på andra håll. I det första fallet har amerikanisering betraktats som något negativt, i det senare oftast som något positivt eller åtminstone oundvikligt.

Men forskningen har kommit att i högre grad än tidigare uppmärksamma att kulturens konsumenter tolkar och brukar den efter sina egna behov och intressen och ingalunda alltid på det sätt dess producenter avsett. Det är också få forskare idag som betraktar modernisering som något entydigt. Tvärtom har man visat hur en mångfald moderniseringsprocesser påverkat samhällen på olika sätt, frambragt varierande reaktioner och mynnat ut i olikartade resultat. Inte heller amerikanisering behöver se likadan ut i olika samhällen. Antologiartiklarna visar också hur danskarna tillägnade sig amerikanska impulser selektivt och domesticerade dem, det vill säga förändrade deras karaktär för att anpassa dem till sina egna förhållanden.

Att amerikanisering betraktas som ett kulturmöte betyder dock inte att enigheten bland forskarna är total; man är till exempel oense om hur stor makt parterna har i detta möte. Medan Richard Pells betonat européernas frihet att själva välja ut och anpassa amerikanska lån, har Mel van Elteren menat att deras handlingsutrymme överskattats.³ Här ligger en av antologiartiklarnas största förtjänster: de visar hur amerikanisering kunde se ut i enskilda fall, vem som drev på, vem som gjorde motstånd och vad resultatet blev. Ofta fanns inhemska "americanizers", danska aktörer som aktivt verkade för att införa amerikanska idéer eller metoder.⁴ Men aktörerna var inte nödvändigtvis danska; till exempel tvang Marshallplanen danskarna att förhålla sig till en mängd amerikanska initiativ.⁵ Konkreta historiska studier kan sätta fingret på hur inflytande, motstånd och anpassning skiftade från område till område på ett sätt som makroteorier om amerikanisering inte kan göra. Forskningens tyngdpunkt har legat på makronivå

² Peter Knoop Christensen (red.): *Amerikanisering af det danske kulturliv i perioden 1945-58*, Ålborg: Ålborg Universitetsforlag 1983.

³ Richard Pells: *Not Like Us: How Europeans Have Loved, Hated, and Transformed American Culture Since World War II*, New York: Basic Books 1997; Mel van Elteren: *Americanism and Americanization: A Critical History of Domestic and Global Influence*, Jefferson: McFarland & Co. 2006.

⁴ Se t.ex. Kåre Ørum Andersen: "FDB som amerikaniseringsagent i dansk detailhandel efter 1945", i *Det amerikanske forbillede?*, s. 119.

⁵ Sissel Bjerrum Fossat: "Mekaniseringen af landbruget – mekanikplevver og djævelskab eller det moderne familiebrugs fremtid?", s. 56-61; Marianne Rostgaard: "Mrs. Consumer og fremvæksten af selvbetjeningsbutikker i Danmark", s. 258; båda i *Det amerikanske forbillede?*

och på nationsnivå. Jag känner inte till många sådana här fallstudier från andra länder, åtminstone inte systematiskt sammanställda, och antologierna blir spännande inte minst därför.

Amerikaniseringsbegreppet blir intressantast i förbindelse med begrepp som modernitet och globalisering, vilka också diskuteras i några bidrag. Ibland har begreppen amerikanisering och modernisering, som sagt var, identifierats med varandra. Hans Hertel tycks också i sin artikel vilja sätta likhetstecken mellan amerikanisering och "det moderna", vilket för honom framför allt är nedbrytningen av klassdistinktioner inom kulturlivet.⁶ Johs. Nørregard Frandsen skiljer däremot mellan "amerikanisering" och en mer generell "modernisering", och Sissel Bjerrum Fossat vill också se amerikanisering som en specifik form av modernisering. "Amerikanisering er her et underbegreb til modernisering, der henviser til en ganske bestemt modernisering på et bestemt tidspunkt og et bestemt sted."⁷ Det synes vara ett lovande sätt att närma sig amerikanisering som fenomen: som en form modernisering kan men inte med nödvändighet behöver ta sig. Men man bör tillägga att varken amerikanisering eller modernisering måste se ut på ett speciellt vis. Amerikanisering kan utgå från olika element av det amerikanska som väljs ut för att sedan i olika form införlivas med skilda kontexter. Modernisering kan i sin tur utformas på varierande sätt; det kan finnas många olika moderniteter. Författarna är inte helt tydliga med om de tänker sig många eller bara en form av modernitet.

Det är idag vanligare att tala om globalisering än om amerikanisering, men relationen mellan de båda begreppen är ofta oklar. Det kan vara så att mer kulturpåverkan än förr idag kommer från andra håll än USA. Men det torde ändå fortfarande i betydande utsträckning vara amerikanska bilder, symboler och produkter som sprids genom globaliseringen. Ibland används "globalisering" och "amerikanisering" också närmast som synonymer.⁸ Det gör de emellertid inte hos Morten Bendix Andersen, som tangerar problemet när han i sitt bidrag frågar sig om den moderna reklamen är ett uttryck för amerikanisering eller för en hemortslös globalitet. Dorthe Gert Simonsen och Iben Vyff berör också kort begreppen på ett principiellt plan.⁹ Det hade dock gärna fått utvecklas mer. Kanske kan

⁶ Hans Hertel: "Storebror Sam og den forbudne frugt", i Søren Hein Rasmussen og Rasmus Rosenørn (red.): *Amerika i dansk kulturliv, 1945-75*, Odense: Syddansk Universitetsforlag 2010, s. 29f och 34.

⁷ Fossat: "Mekaniseringen af landbruget", s. 52 (citatt); Johs. Nørregaard Frandsen: "Det lille hus på parcellen" i Dorthe Gert Simonsen & Iben Vyff (red.): *Amerika og det gode liv. Materiel kultur i Skandinavien i 1950'erne og 1960'erne*, Odense: Syddansk Universitetsforlag 2011, s. 156 och 169ff.

⁸ Se t.ex. Benjamin R. Barber: *Jihad vs. McWorld: Terrorism's Challenge to Democracy*, London: Corgi Books 2003.

⁹ Morten Bendix Andersen: "Forbrugeren på sigtekornet", i Sørensen *Det amerikanske forebillede?*, s. 294; Dorthe Gert Simonsen & Iben Vyff, "Amerika og et gode liv", i Simonsen & Vyff *Amerika og det gode liv*, s. 7.

amerikanisering här i analogi med sin relation till modernisering ses som en särskild, historiskt kontingent form av globalisering?

Ett viktigt spørsmål rör amerikaniseringens eller globaliseringens gränser. Globalisering skildras ofta som uppkomsten av transnationella nätverk för spridning av idéer, varor och praktiker tvärs över traditionella nations- och kulturgränser. Även amerikanisering kopplas gärna till sådana nätverk, som till exempel antyds av titeln på den svenska antologin *Networks of Americanization*.¹⁰ Niels Kayser Nielsen påpekar emellertid i sin artikel om den begränsade amerikanska påverkan av dansk sport att nätverksteorier har svårt att hantera de gränser för kulturpåverkan som också finns.¹¹

Antologiernas styrka och bidrag till forskningen ligger alltså i empiriska analyser av de konkreta sammanhang vari amerikanska fenomen och idéer förmedlats till Danmark. Här belyses kulturen och dess förändringar i Danmark under en stor del av 1900-talet genom det danska samhällets förhållande till amerikansk kultur. Det vore dock givande med mer diskussion av förhållandet mellan amerikaniseringsbegreppet och begrepp som globalisering och modernisering. En tydligare utredning härav kunde ha gjort analysresultaten ännu intressantare.

VIDARE UPPGIFTER?

Den större begreppsdiskussion jag efterlyste är svår att föra inom ramen för mindre fallstudier. Därtill riskerar bredare trender att komma i skymundan i sådana studier. För att få syn på dessa större trender behöver blicken lyftas till en högre abstraktionsnivå. Här har makroteoretiska perspektiv något att tillföra, men det har även analyser på *middle range*-nivå. Hur var föreställningarna om det amerikanska organiserade på en mera övergripande dansk eller skandinavisk nivå, och hur förhöll de sig till andra föreställningar? Diskurser eller berättelser om USA har samspelat med föreställningar om Danmark. Det är sådana diskurser eller berättelser som dikterat hur en modernisering kunde se ut och borde värderas och följaktligen också avgjort vad i det amerikanska som framstått som önskvärt eller som hotande. Amerikaniseringen har kunnat antaga olika skepnader och framstå på olika sätt beroende på vilka föreställningar man gjort sig om det danska och om Danmarks framtid. Antologiartiklarna är väl också tänkta att ge bitar av större bilder eller berättelser om Danmark och det amerikanska.

Ett ytterligare sätt att få grepp om större meningssammanhang kunde vara en längre tidslinje. Några artiklar innehåller bakgrunder om mellankrigstidens och i något fall till och med 1800-talets och det tidiga 1900-talets danska Amerikabilder. Men någon utförligare presentation ges inte. Antologiernas tidsavgräns-

¹⁰ Rolf Lundén & Erik Åsard (red.): *Networks of Americanization: Aspects of the American Influence in Sweden*, Uppsala: Uppsala universitet 1992.

¹¹ Niels Kayser Nielsen: "Sport og amerikanisering indtil ca. 1975" i Rasmussen & Rosenørn *Amerika i dansk kulturliv*, s. 254.

ningar antyder snarast att amerikaniseringen före 1945 endast handlade om teknik och näringsliv, medan den på kulturens område först blev en kraft att räkna med efter andra världskriget. Men åtminstone amerikansk film och jazz var ju starkt närvarande från 1920-talet? Och var amerikaniseringen verkligen ett överspelat kapitel efter 1975? En diskussion av amerikanisering i ett längre tidsperspektiv kunde också anknyta till diskussionen om hur gammal som fenomenet globaliseringen egentligen är.

Man kunde även vinna ett och annat på en jämförelse mellan olika länder. Det finns ett flertal nationella studier om Amerikabilder och amerikanisering i europeiska länder, varför underlag för internationella komparationer inte saknas. Den tredje volymen antyder ju också att det kan finnas fördelar med utblickar mot andra länder.

Uta G. Poiger har dessutom en poäng när hon framhåller vikten av att inte fokusera uteslutande på USA utan även ta andra "andra" i betraktande.¹² Flera av antologibidragen nämner att Sverige, Storbritannien och Tyskland också ofta tjänade som förebilder eller jämförelsepunkter, och många amerikanska impulser förmedlades till Danmark via dessa länder. Detta är särskilt intressant eftersom man kan förmoda att impulserna då redan anpassats och förändrats i de länderna. En studie av vilken roll dessa "andra" spelade för Danmark skulle kanske kunna belysa såväl förändringar som kontinuiteter i dansk omvärldsorientering.

Avslutningsvis kan sägas att amerikanisering och Amerikabilder bör studeras både därför att de faktiskt påverkat dansk kultur och samhällsliv och därför att de fungerat som uttryck och katalysatorer för förhoppningar, rädslor, attraktioner och aversioner i danskt medvetande. Genom dem får vi kännedom om viktiga sidor av dansk social och kulturell förändring under 1900-talet och om samhällets självbild och framtidsförväntningar. De antologier som står i centrum för mina reflektioner här innehåller många utmärkta studier som ger värdefulla bidrag till vår kunskap om och förståelse av Danmarks amerikanisering, samtidigt som det finns mer man kunde göra för att få en bättre bild av de större sammanhangen. Både små fallstudier och större överblickar behövs.

MARTIN ALM

ADJUNKT, PH.D.

INSTITUT FOR KULTUR OG SAMFUND

AARHUS UNIVERSITET

¹² Uta G. Poiger: "Americanization and Multidirectional Citation in the Cold War", i Simonsen & Vyff *Amerika og det gode liv*, s. 35 och 40.